

LITIGATION IN TOBACCO CONTROL: PAST, PRESENT, AND FUTURE

Tengiz Verulava

Doctor of Medicine, Head of Health Policy Institute, Professor of the Business School at Caucasus University, Georgia, Tbilisi

Email: tverulava@cu.edu.ge

თეგეზი ვერულავა

ABSTRACT

This article explores the role of litigation in shaping both international and national tobacco control policies. It analyzes successful international case studies that demonstrate the effective use of legal mechanisms to hold the tobacco industry accountable and to strengthen public health protection. Within this context, the article also considers Georgia's experience - a country that has taken significant steps to improve tobacco control regulations but has yet to utilize legal instruments to establish industry liability fully. The central argument of the article is that activating legal tools, particularly under Article 19 of the WHO Framework Convention on Tobacco Control (FCTC), can significantly enhance both industry accountability and the legal mechanisms for protecting public health. The article recommends enhanced collaboration between Georgia's legal and governmental institutions, civil society, and international partners to develop a robust legal framework. This framework would subject the tobacco industry's actions to judicial scrutiny and reinforce a sustainable legal system for safeguarding public health.

KEYWORDS: litigation, tobacco industry, Framework Convention on Tobacco Control (FCTC)

შესავალი

თანამედროვე ეპოქაში თამბაქოს ინდუსტრია ისევ რჩება ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიან კომერციულ ძალად, რომელიც მნიშვნელოვან საფრთხეს უქმნის საზოგადოებრივ ჯანმრთელობას. ქვეყნები მიმართავენ სამართლებრივ გზებს როგორც პრევენციული ზომების დასაცავად, ისე ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის განსაზღვრად. საერთაშორისო გამოცდილება ცხადად აჩვენებს, რომ სასამართლო დავები გახდა საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის მძლავრი ინსტრუმენტი, მათ შორის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (FCTC) მე-19 მუხლის სახით.¹

ბოლო 30 წლის განმავლობაში თამბაქოსთან დაკავშირებული სამართლებრივი დავები მნიშვნელოვნად შეიძვალა. ამ ტრანსფორმაციის ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი დავების ინტერნაციონალიზაცია. თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივ დავაში წამოიჭრება ისეთი გლობალურად მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორებიცაა: თამბაქოს კომპანიების მიერ ახალი კანონებისა და რეგულაციების შეჩერების მცდელობები; სამოქალაქო საზოგადოების მიერ წამოწყებული საჯარო ინტერესის დავები; მაღალი სტანდარტების უზრუნველსაყოფად თამბაქოს ინდუსტრიის წინააღმდეგ საქმის აღძვრა.

სასამართლო საქმეები პირდაპირ ეყრდნობიან თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმებას თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის მე-19 მუხლის სახით. ასეთი საქმეები მხოლოდ ერთი ქვეყნის კანონმდებლობის ფარგლებში აღარ რჩება. ისინი ხშირად განიხილება

საერთაშორისო სამართლის საფუძველზე, მაგალითად, ვაჭრობის, ინვესტიციების ან ადამიანის უფლებების კუთხით. იურისტები სხვადასხვა ქვეყნიდან ერთმანეთს გამოცდილებას უზიარებენ და საერთო სტრატეგიებს აყალიბებენ, რაც ამ პროცესს გლობალურ ხასიათს ანიჭებს.

საქართველო ფორმალურად მიჰყვება თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (FCTC) მე-19 მუხლით განსაზღვრულ ვალდებულებებს, თუმცა ინდუსტრიის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრების მიმართულებით მოქმედი მექანიზმები ჯერ კიდევ არასაკმარისად არის გამოყენებული.

კვლევის მიზანია გაანალიზოს თამბაქოს კონტროლის სფეროში სასამართლო პრაქტიკის როლი და გამოიკვლიოს სამართლებრივი მექანიზმების გამოყენების შესაძლებლობები, მათ შორის ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის დაკისრების, სასამართლო ინსტრუმენტების გაძლიერებისა და საერთაშორისო ჩარჩო კონვენციებთან შესაბამისობის კონტექსტში.

კვლევის ამოცანებია: საერთაშორისო წარმატებული პრაქტიკის მიმოხილვა თამბაქოს ინდუსტრიის წინააღმდეგ სამართლებრივი დავების მიმართულებით და თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის ანალიზი და მისი სამართლებრივი მნიშვნელობის შეფასება.

კვლევა ეფუძნება ნორმატიულ-დოგმატურ ანალიზს, შედარებით-სამართლებრივ მიდგომასა და დოკუმენტური კვლევის მეთოდს. მის ფარგლებში გაანალიზებულია სხვადასხვა ქვეყნების სასამართლო პრაქტიკა, საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობა და თეორიულ-ანალიტიკური ლიტერატურა, რომლებიც იძლევა თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი რეგულაციების შეფასების შესაძლებლობას.

¹

WHO Framework Convention on Tobacco Control. World Health Organization 2003. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42811/9241591013.pdf?sequence=1>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

1. თამბაქოს კონტროლის სფეროში მიმდინარე სამართლებრივი დისკურსი

თამბაქოს კონტროლის სფეროში სამართლებრივი დავები სამი ძირითადი სახისაა:

სამართლებრივი გამოწვევები თამბაქოს ინდუსტრიის მხრიდან – ეს არის სასამართლო პროცესები, რომლებსაც თამბაქოს კომპანიები აწარმოებენ იმისთვის, რომ ხელი შეუშალონ მთავრობის მიერ მიღებულ რეგულაციებს, მაგალითად: მოწვევის აკრძალვას საჯარო სივრცეში ან თამბაქოს შეფუთვის გამკაცრებულ წესებს. მათი მიზანია რეგულაციების დაბლოკვა, შეჩერება ან შემსუბუქება.

საჯარო ინტერესის სარჩელები – ასეთ სარჩელებს ძირითადად მოქალაქეები ან არასამთავრობო ორგანიზაციები იწყებენ, რათა ხელისუფლება აიძულონ ეფექტურად განახორციელოს თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკა. მაგალითად, თუ მთავრობა არ ასრულებს ვალდებულებას, რომელიც მოქალაქეების ჯანმრთელობას იცავს, შეიძლება საზოგადოებამ სასამართლოს მიმართოს, რომ ეს შესრულდეს.

პასუხისმგებლობის სარჩელები თამბაქოს ინდუსტრიის წინააღმდეგ – ამ სარჩელების მიზანია თამბაქოს კომპანიებს მოეთხოვოს პასუხი მათი ქმედებების გამო, როგორიცაა მავნე პროდუქტის რეკლამა ან ზიანის მიყენება მომხმარებლის ჯანმრთელობისათვის. ასეთი სარჩელებით ხშირად ითხოვენ, რომ თამბაქოს კომპანიებმა აუნაზღაურონ ზიანი – როგორც ინდივიდუალურ პირებს, რომლებსაც თამბაქომ ჯანმრთელობა დაუზიანა, ისე სახელმწიფოს, რომელმაც დიდი თანხები დახარჯა ამ ადამიანების სამკურნალოდ.

აღნიშნული სამივე მიმართულება ნათლად აჩვენებს, როგორ იმოქმედა გლობალურმა ჩარჩოებმა, განსაკუთრებით თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმებამ, თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი დავების განვითარებაზე ბოლო ათწლეულების განმავლობაში და, როგორ გაიზარდა სასამართლო დავების მნიშვნელობა თამბაქოს კონტროლის გაძლიერების თვალსაზრისით.

ბოლო წლებში თამბაქოს კონტროლთან დაკავშირებული დავების მნიშვნელოვანი ნაწილი შედგება იმ სამართლებრივი გამოწვევებისგან, რომლებიც თამბაქოს ინდუსტრიამ წამოიწყო კანონის მიღების თავიდან ასაცილებლად, მის შესაფერხებლად ან შესასუსტებლად. ვებსაიტზე tobaccocontrol.org დაფიქსირებულია თითქმის 300 სამართლებრივი საქმე, რომლებიც მთავრობის მიერ მიღებული ზომების წინააღმდეგ იქნა შეტანილი მას შემდეგ, რაც თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმება (WHO FCTC) ძალაში შევიდა 2005 წელს.²

ეს ნაწილობრივ ასახავს იმ პროგრესს, რომელიც ბევრმა ქვეყანამ თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმების რატიფიცირების შემდეგ თამბაქოს კონტროლის ზომების დაწესებაში განიცადა. თამბაქოს ინდუსტრიამ საპასუხოდ სამართლებრივი დავა გამოიყენა, როგორც სტრატეგიის ნაწილი, რათა ხელი შეეშალოს ამ კანონებისა და რეგულაციების განხორციელებისთვის.³ ხშირად ასეთი სასამართლო დავების უკან იმალება მიზანი: დაახარჯონ სახელმწიფოს დრო და ფული, დააფრთხონ სხვა ქვეყნები მსგავსი რეგულაციების მიღებისგან ან

² Craig, L. and others, 2019. Impact of the WHO FCTC on tobacco control: perspectives from stakeholders in 12 countries. Tobacco Control. 28(Suppl 2), გვ.129-135.

³ Cunningham, R., 2022. Tobacco package health warnings: a global success story. Tobacco Control. 31(2), გვ. 272-283.

მაქსიმალურად გააძვირონ ახალი კანონის განხორციელება.

ბოლო წლებში არაერთი მნიშვნელოვანი სასამართლო საქმე იყო, სადაც მოსამართლეებმა უარი თქვეს თამბაქოს ინდუსტრიის საჩივრებზე და დაადასტურეს, რომ სახელმწიფოს აქვს უფლება, მოქალაქეების ჯანმრთელობა უფრო მნიშვნელოვან პრიორიტეტად მიიჩნიოს, ვიდრე კომპანიების ფინანსური ინტერესები.

1.1. პასუხისმგებლობის სარჩელები

პასუხისმგებლობის სარჩელები მიზნად ისახავს თამბაქოს ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის განსაზღვრას თამბაქოს პროდუქტების მავნე ზეგავლენაზე, მათ შორის ჯანმრთელობის დაზიანებასა და სიკვდილიანობაზე. ამ კატეგორიის ყველაზე ცნობილი მაგალითებია კოლექტიური სარჩელები, რომელთა მეშვეობითაც ინდივიდები ან სახელმწიფო სტრუქტურები მოითხოვენ კომპენსაციას თამბაქოს ინდუსტრიის მიერ მოსახლეობისთვის მიყენებული ზიანის გამო.

ამ ტიპის სარჩელის ყველაზე მასშტაბური შედეგი ამერიკის შეერთებულ შტატებში 1998 წელს დაფიქსირდა, როდესაც შტატებსა და ოთხ წამყვან თამბაქოს კომპანიას შორის გაფორმებულმა შეთანხმებამ ინდუსტრიას მრავალი მილიარდი დოლარის გადახდა დააკისრა — როგორც ზიანის ანაზღაურების სახით, ასევე თამბაქოს კონტროლის პროგრამების დაფინანსებისთვის.

დღესდღეობით მსგავსი სარჩელები წამოიწიეს კანადაში, საფრანგეთში, ბრაზილიასა და სხვა ქვეყნებში. მაგალითად, 2019 წელს ბრაზილიის ფედერალურმა მთავრობამ უჩივლა თამბაქოს კომპანიებს სამედიცინო ხარჯების ანაზღაურების მო-

თხოვნით, რომელიც ქვეყანამ ტვირთად მიიღო თამბაქოსთან დაკავშირებული დაავადებების მკურნალობისთვის.

ასეთი სარჩელები ხშირად აჩვენებს, რომ თამბაქოს ინდუსტრია მრავალი წლის განმავლობაში ფლობდა ინფორმაციას თამბაქოს მავნებლობის შესახებ, თუმცა აგრძელებდა მავნე პროდუქტების წარმოებას, რეკლამირებას და გაყიდვას. შესაბამისად, პასუხისმგებლობის სარჩელებს შეუძლიათ, შეასრულონ როგორც კომპენსაციის ფუნქცია, ასევე პრევენციული ფუნქცია — კერძოდ, მომავალში ინდუსტრიის ქმედებების გაკონტროლების მექანიზმად იმოქმედონ.

1.2. ვაჭრობა და ინვესტიციები

ბოლო ათწლეულში განსაკუთრებით გამოიკვეთა, რომ თამბაქოს კონტროლის ზომების წინააღმდეგ სამართლებრივი დავები ხშირად ვაჭრობისა და ინვესტიციების საერთაშორისო მექანიზმებით მიმდინარეობს. ეს ტენდენცია განსაკუთრებით აშკარაა ავსტრალიასა და ურუგვაის მაგალითზე, რომლებიც საერთაშორისო სარჩელების სამიზნე გახდნენ თამბაქოს ერთფეროვანი შეფუთვისა და დიდფორმატიანი გრაფიკული გაფრთხილებების გამო.⁴

მანამდე უკვე არსებობდა რამდენიმე სავაჭრო დავა, მაგალითად, აშშ-ის მიერ დაწყებული პროცესი ტაილანდში სიგარეტის იმპორტის აკრძალვის წინააღმდეგ ან ინდონეზიის მიერ აშშ-ის არომატიზებული სიგარეტის აკრძალვის წინააღმდეგ შეტანილი სარჩელი.⁵ თუმცა, ინდონეზიის სარჩელი არ ეხებოდა აშშ-ში წარმოებულ მენტოლის სიგარეტს, რაც უთანასწორო მოპყრობის ეჭვს აჩენდა.

თუმცა ავსტრალიისა და ურუგვაის მიერ მიღებული ზომები იმით იყო განსხვავებული,

⁴ შეადარე. Puig, S., 2016. Tobacco litigation in international courts. Harv. Int'l LJ. 57, 83-383.

⁵ Boonrawd, K., 2017. Problems of collecting tax of imported tobacco in Thailand under the exception of world trade organization.

რომ ამ შემთხვევებში იურიდიული დავა შეეხებოდა არა იმას, ექცეოდა თუ არა უცხოური და ადგილობრივი პროდუქტი თანაბარ პირობებში, არამედ თავად რეგულაციების არსსა და დასაბუთებას.

ახალი ტიპის სამართლებრივი გამოწვევები უშუალოდ ეჭვქვეშ აყენებდნენ ავსტრალიისა და ურუგვაის თამბაქოს კონტროლის ღონისძიებების სამეცნიერო საფუძველს და ამტკიცებდნენ, თითქოს ეს ზომები წინააღმდეგობაში მოდიოდა საერთაშორისო ინტელექტუალური საკუთრების დაცვასთან. ეს სამართლებრივი სტრატეგია მიზნად ისახავდა სხვა ქვეყნების შემინებას მსგავსი ზომების მიღებისგან და შეიცავდა საერთაშორისო დონეზე ხარჯიანი სასამართლო დავების მუქარას.

ამ სარჩელებმა წინა პლანზე წამოსწიეს ფუნდამენტური კითხვები ეკონომიკური ლიბერალიზაციისა და საზოგადოებრივი ჯანდაცვის ინტერესებს შორის არსებულ დაძაბულობაზე — კერძოდ, რამდენად აქვთ სახელმწიფოებს თავისუფლება, გაატარონ თამბაქოს კონტროლის ისეთი პოლიტიკა, რომელიც მიზნად ისახავს სიცოცხლის გადარჩენასა და მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვას.

ყველა ის სამართლებრივი სარჩელი, რომლებიც ავსტრალიისა და ურუგვაის ზომების წინააღმდეგ იყო წარდგენილი, საბოლოოდ უარყვეს სასამართლოებმა — რაც ისტორიული მოვლენაა როგორც თამბაქოს კონტროლის, ასევე ზოგადად საზოგადოებრივი ჯანდაცვისა და ვაჭრობის რეგულირების კუთხით.

ავსტრალიის შემთხვევაში - სარჩელები ერთფეროვანი შეფუთვის წინააღმდეგ წარდგენილი იყო: მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში (WTO), ავსტრალია-ჰონგ კონგის 1993 წლის ორმხრივი საინვესტიციო

შეთანხმების ფარგლებსა და ავსტრალიის უმაღლეს სასამართლოში. ყველა ეს საქმე ავსტრალიის სასარგებლოდ გადაწყდა⁶.

ურუგვაის შემთხვევაში - შვეიცარია-ურუგვაის 1988 წლის ორმხრივი საინვესტიციო ხელშეკრულების საფუძველზე შექმნილმა საარბიტრაჟო ტრიბუნალმა სრულად უარყო ფილიპ მორისის კომპანიების და მათი ურუგვაული შვილობილის სარჩელი.⁷

ამ სავაჭრო და საინვესტიციო დავებმა მნიშვნელოვანი სიცხადე შეიტანეს იმაში, თუ რა სივრცე აქვთ სახელმწიფოებს საზოგადოებრივი ჯანდაცვის დასაცავად მოქმედებისას საერთაშორისო ვაჭრობისა და ინვესტიციების ხელშეკრულებების ფარგლებში.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ სასამართლოებმა დაადასტურეს: სავაჭრო ნიშნების კანონები და სხვა ინტელექტუალური საკუთრების უფლებები არ უშლის ხელს შეფუთვისა და მარკირების რეგულაციას ან რეკლამის აკრძალვას. სავაჭრო ნიშანი მხოლოდ აძლევს მფლობელს უფლებას, აიცილოს მისი ქონების დარღვევა მესამე პირებისგან, მაგრამ არ აძლევს უფლებას, სახელმწიფოს აუკრძალოს ამ ნიშნის გამოყენების რეგულირება.

ასევე აღსანიშნავია, რომ ამ სარჩელებმა მნიშვნელოვანი შეტყობინებები გაავრცელეს თამბაქოს ინდუსტრიის ჩარევის წინააღმდეგ. მათ შორის იყო: ინდუსტრიის მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებების უარყოფა ან კრიტიკა, ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის მნიშვნელობის ხაზგასმა და იმის დადასტურება, რომ რესურსების შეზღუდვის პირობებში ქვეყნებს შეუძლი-

⁶ შეადარე. Kennedy, M. S., 2013. Australia's tobacco plain packaging act: convergence of public health and global trade. NCJ Int'l L. & Com. Reg. 39, გვ. 591.

⁷ შეადარე. Mercurio, B., 2012. Awakening the sleeping giant: intellectual property rights in international investment agreements. Journal of International Economic Law. 15(3), გვ. 871-915.

ათ დაეყრდნონ სხვა ქვეყნების გამოცდილებას, საკუთარი მონაცემების ნაცვლად.⁸

1.3. სასამართლო პროცესების როლი თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკაში

მიუხედავად იმისა, რომ ვაჭრობისა და ინვესტიციების სფეროში გაჩენილი დავები ხშირად იპყრობს ყველაზე დიდ საზოგადოებრივ ყურადღებას, სასამართლოებში მიმდინარე სასამართლო დავები თამბაქოს კონტროლის სფეროში კვლავ რჩება სამართლებრივი გამოწვევების ყველაზე გავრცელებულ ფორმად. ამ შემთხვევაშიც არაერთპრეცედენტულ საქმეს აქვს ადგილი, სადაც უარყვეს თამბაქოს ინდუსტრიის არგუმენტები და დადასტურდა სახელმწიფოს უფლება, მიიღოს და განახორციელოს თამბაქოს კონტროლის ზომები ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო კონვენციის თანახმად.

მოცემულ კონტექსტში საგულისხმოა სამართლებრივი დავების რამდენიმე მნიშვნელოვანი მაგალითის ანალიზი, რომლებიც ასახავს ინდუსტრიის წინააღმდეგ გამოყენებული იურიდიული მექანიზმების არსსა და ეფექტიანობას.

2019 წელს კენიის უზენაესმა სასამართლომ უარყო ბრიტანულ-ამერიკული თამბაქოს კომპანიის სარჩელი, რომელიც მიმართული იყო თამბაქოს კონტროლის რეგულაციების წინააღმდეგ. სასამართლომ დაასკვნა, რომ კანონშემოქმედებით პროცესში ბრიტანულ-ამერიკული თამბაქოს კომპანიის პროცედურული უფლებები არ დარღვეულა; რომ ინტერესთა კონფლიქტის

რეგულაციები არ იყო დისკრიმინაციული, რადგან საზოგადოებრივი ჯანდაცვის პოლიტიკის დაცვა თამბაქოს ინდუსტრიის ზეგავლენისგან გონივრული და დასაშვებია; არ აღმოჩნდა ინტელექტუალური საკუთრების უფლებების დარღვევა; რომ არსებობდა მყარი სამართლებრივი საფუძველი, რათა თამბაქოს კომპანიებს ფინანსური წლის განმავლობაში წარმოებული ან იმპორტირებული პროდუქციის ღირებულების 2% გადაეხადათ თამბაქოს კონტროლის ფონდში.

ანალოგიური გადაწყვეტილება მიიღო უგანდის საკონსტიტუციო სასამართლომაც, რომელმაც უარყო ბრიტანულ-ამერიკული თამბაქოს კომპანიის სარჩელი თამბაქოს კონტროლის კანონის წინააღმდეგ.⁹ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო სასამართლოს მიერ ხაზგასმული გარემოება, რომ კანონი ემსახურება სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის უფლების დაცვის განმტკიცებას. სასამართლომ ბრიტანულ-ამერიკული თამბაქოს კომპანიის სარჩელი შეაფასა, როგორც თამბაქოს ინდუსტრიის გლობალური ტაქტიკის ნაწილი — გამოიყენოს სამართლებრივი დავები სახელმწიფოებზე ზეწოლის მოხდენისა და მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი ჯანდაცვის პოლიტიკის შეფერხების მიზნით.

რამდენიმე ქვეყანამ გამარჯვება მოიპოვა თამბაქოს ნაწარმზე დიდი გრაფიკული გაფრთხილებების დაკანონების საკითხში. თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმების მე-11 მუხლის ფარგლებში. ტაილანდში უმაღლესმა ადმინისტრაციულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ თამბაქოს ინდუსტრიის მოთხოვნა ამ

⁸ შეადარე. Brenya, E., 2012. Trans-border advocacy network in tobacco control: the adoption of WHO-FCTC best practices into domestic laws in Ghana and Malawi. West Virginia University. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://www.proquest.com/openview/2bcb6cad15b0968040d10073a654da0d/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

⁹ Jarman, H., 2019. Normalizing tobacco? The politics of trade, investment, and tobacco control. The Milbank Quarterly. 97(2), გვ. 449-479.

რეგულაციების შეჩერების თაობაზე არ იყო საფუძვლიანი, რეგულაციები კანონის ფარგლებს არ სცდებოდა და მიზნად ისახავდა მოსახლეობის, განსაკუთრებით კი ახალგაზრდობის დაცვას.¹⁰

შრილანკაში სააპელაციო სასამართლომ მხარი დაუჭირა გრაფიკული გაფრთხილებების გამოყენების რეგულაციებს და საერთაშორისო მტკიცებულებებს დაეყრდნო, რომლებიც მათი ეფექტიანობის დასადასტურებლად იყო წარმოდგენილი. სასამართლომ აღნიშნა, რომ იხელმძღვანელა „გლობალური ხედვით“, რაც ითვალისწინებს იმ გარემოებას, რომ გრაფიკული გაფრთხილებები ფართოდ არის მიღებული და დანერგილი მთელ მსოფლიოში. გადაწყვეტილებაში საზგასმით იყო გამოყენებული როგორც თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმება, ისე მე-11 მუხლის სახელმძღვანელო პრინციპები და სასამართლომ დაასკვნა, რომ შრილანკის სამართალი საერთაშორისო ვალდებულებებთან შესაბამისობაში უნდა იყოს განმარტებული.

ევროპაშიც თამბაქოს ინდუსტრიის მიერ წარდგენილი წარუმატებელი სამართლებრივი გამოწვევა ევროკავშირის თამბაქოს პროდუქტების ღირებულების წინააღმდეგ ხელს უწყობდა არა მხოლოდ ღირებულებით გათვალისწინებული გრაფიკული გაფრთხილებების შენარჩუნებას, არამედ შექმნა სამართლებრივი საფუძველი, რათა ბევრ ევროპულ ქვეყანას თამბაქოს ერთფეროვანი შეფუთვა დაენერგა.

ზემოაღნიშნული შემთხვევები მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ მათ ხელი შეუწყვეს თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობის განვითარებას და ისეთი პრაქტიკის ჩამოყალიბებას, რომელიც

ამყარებს პრინციპს: საზოგადოებრივი ჯანმრთელობა უნდა წარმოადგენდეს უპირატესობას თამბაქოს ინდუსტრიის კომერციულ ინტერესებზე. ამავდროულად, აღნიშნული შემთხვევები ხელს უწყობს ჯანმრთელობის უფლების სამართლებრივ ინტერპრეტაციას, რაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ამ უფლების დაცვაზე სხვა კონტექსტებშიც.¹¹

2. საჯარო ინტერესი დაფუძნებული სარჩელები

თამბაქოს კონტროლის სფეროში სასამართლო დავების კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფორმაა საჯარო ინტერესის სარჩელები, რომლებიც სამოქალაქო საზოგადოებისა და ზოგჯერ კერძო პირების ინიციატივით დგება. ეს სარჩელები მიზნად ისახავს თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობის გაძლიერებას ან მის უკეთ აღსრულებას. ზოგ შემთხვევაში, ისინი სახელმწიფოს აიძულებენ შეასრულოს საკუთარი კანონები ან საერთაშორისო ვალდებულებები.

საჯარო ინტერესის სარჩელებმა განსაკუთრებული როლი ითამაშა ისეთ ქვეყნებში, სადაც ხელისუფლება ვერ ახორციელებს თამბაქოს კონტროლის ზომებს სათანადოდ ან თვალს ხუჭავს ინდუსტრიის ზეწოლაზე. სასამართლო სისტემაში მიმართვით სამოქალაქო საზოგადოება სასამართლოს საშუალებით ცდილობს სახელმწიფო აიძულოს, იმოქმედოს საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დასაცავად.

მაგალითად, ინდოეთში სასამართლო პროცესებმა, რომლებიც სამოქალაქო აქტივისტების ან არასამთავრობო ორგა-

¹⁰ შეადარე. Patanavanich, R. and Glantz, S., 2021. Successful countering of tobacco industry efforts to overturn Thailand's ENDS ban. Tobacco Control. 30(e1), e10-e19.

¹¹ შეადარე. Petersmann, E. U., 2015. How to reconcile Health Law and Economic Law with human rights? Administration of justice in tobacco control disputes. Asian J. WTO & Int'l Health L & Pol'y. 10, 83. 27.

ნიზაციების მიერ იქნა წამოწყებული, მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა თამბაქოს პროდუქტების რეკლამის შეზღუდვასა და საზოგადოებრივი ადგილებიდან მოწვევის ამოღებაში. მსგავსად, ბრაზილიაში, კენიისა და სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკაში სასამართლოებმა მხარი დაუჭირეს მოთხოვნებს, რომლებიც დაკავშირებული იყო მოწვევის აკრძალვის, გაფრთხილების ეტიკეტების და ახალგაზრდებისთვის თამბაქოს ხელმისაწვდომობის შეზღუდვასთან.

ასეთი ტიპის დავები ხაზს უსვამს იმას, რომ სასამართლოები შეიძლება იქცნენ ძლიერ ინსტრუმენტებად, რომლებიც ხელს უწყობენ სახელმწიფოს მიერ საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის ვალდებულების შესრულებას.

მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი სარჩელები რაოდენობრივად ნაკლებია, ვიდრე თამბაქოს ინდუსტრიის მიერ ინიცირებული სამართლებრივი დავები, მრავლად მოიძებნება მაგალითები, როცა სამოქალაქო საზოგადოება სასამართლოს მიმართავს თამბაქოს კონტროლის უფრო მაღალი სტანდარტების დაწესების მოთხოვნით. ასეთი საქმეები, როგორც წესი, ორ ძირითად ფორმას იღებს: იმ ქვეყნებში, სადაც საერთაშორისო ხელშეკრულებები უშუალოდ მოქმედებს შიდა სამართლებრივ სივრცეში, სამოქალაქო საზოგადოება სარჩელებით ცდილობს, სახელმწიფოს დაავალოს ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (FCTC) შესრულება. სხვა შემთხვევაში კი არგუმენტაცია ეფუძნება სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის უფლებებს, რომლებიც სახელმწიფოს ავალდებულებს განახორციელოს თამბაქოს კონტროლის ეფექტიანი ზომები.

რაც შეეხება უშუალოდ ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის გამო-

ყენებას, ნიდერლანდებში სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებმა სარჩელი შეიტანეს იმ საფუძვლით, რომ ქვეყნის თამბაქოს კონტროლის კანონი არღვევდა კონვენციის მე-8 მუხლით გათვალისწინებულ ვალდებულებებს, ვინაიდან ცალკეულ საჯარო სივრცეებში მოწვევაზე დაშვებული გამონაკლისები წინააღმდეგობაში მოდიოდა იმ სახელმძღვანელო რეკომენდაციასთან, რომელიც 100%-ით თამბაქოსგან თავისუფალ გარემოს ითხოვს. უმაღლესმა და ქვედა ინსტანციების სასამართლოებმა დაავალეს ხელისუფლებას, შეეცვალა კანონი ისე, რომ არ არსებობდეს გამონაკლისები. სასამართლომ დაადგინა, რომ მე-8 მუხლის ინტერპრეტაცია უნდა მოხდეს იმ სახელმძღვანელოს საფუძველზე, რომელიც ეფექტიანად მიიჩნევს მხოლოდ სრულიად თამბაქოსგან თავისუფალ გარემოს. აღნიშნულმა საქმემ დაადასტურა, რომ ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის სახელმძღვანელოები არა მხოლოდ ტექნიკური, არამედ სამართლებრივი ინტერპრეტაციის მნიშვნელოვანი წყაროა.

ადამიანის უფლებების კონტექსტში განსაკუთრებით აღსანიშნავია ინდოეთის უმაღლესი სასამართლოს მიერ 2001 წელს განხილული საქმე Murli S. Deora, რომლითაც დადგინდა, რომ სახელმწიფოს ევალება უზრუნველყოს თამბაქოსგან თავისუფალი გარემო, რადგან საზოგადოებრივ სივრცეებში მოწვევა არღვევს სიცოცხლის უფლებას.¹² ამჟამად, ინდოეთის ეროვნულ ეკოლოგიურ ტრიბუნალში მიმდინარეობს განხილვა საქმეზე, რომლის მთავარი არგუმენტია, რომ სიგარეტის ნაწილისგან გამოწვეული გარემოს დაბინძურების დაურეგულირებლობა ეწინააღმდეგება გარემოსდაცვით კანონმდებლობას.

საზოგადოებრივი ინტერესის სარჩელები ადამიანის უფლებების სამართლებრივი

¹² შეადარე. Mishra, M., 2023. Murli S. Deora v Union of India-Navigating the Legal and Public Health Landscape of Smoking. Jus Corpus LJ. 4, გვ.25.

მექანიზმების გამოყენების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფორმას წარმოადგენს. მაგალითად, ზემოთ განხილულ უგანდის შემთხვევაში, რომელშიც ბრიტანულ-ამერიკულითამბაქოსკომპანია უსაჩივრებდა თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობას, რათა სამოქალაქო ორგანიზაცია „ჯანდაცვის, ადამიანის უფლებებისა და განვითარების ცენტრი“ ჩაერთო პროცესში და სასამართლოს წარუდგინა არგუმენტები, რომ აღნიშნული კანონი ემსახურება ჯანმრთელობის უფლების განხორციელებას. მსგავსი სტრატეგიით აქტივისტები ჩაერთვნენ სხვადასხვა საერთაშორისო ხელშეკრულების ფარგლებში მოქმედ ადამიანთა უფლებების დაცვის კომიტეტების საქმიანობაშიც, მაგალითად, არგენტინაში, რომელიც ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის წევრი არ არის, თუმცა, ქალთა და თამბაქოს კონტროლის ორგანიზაციებმა ერთობლივად წარადგინეს მოხსენება, რომელშიც ამტკიცებდნენ, რომ სახელმწიფო ვერ იცავს ქალთა ჯანმრთელობის უფლებებს, რადგან არ აკონტროლებს სქესზე მორგებულ თამბაქოს რეკლამას.¹³

3. თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის მე-19 მუხლის შესაბამისად ინიცირებული სარჩელები

თამბაქოს ინდუსტრიის წინააღმდეგ სამართლებრივი დავები თამბაქოს კონტროლის სფეროში წლების განმავლობაში მნიშვნელოვანი იურიდიული მექანიზმი იყო. მსგავსი სამართლებრივი პროცესების მაგალითებია: აშშ-ში საჯარო ჯანდაცვის ხარჯების ანაზღაურების მიზ-

ნით წამოწყებული სარჩელები, რომლებმაც გამოიწვია ე.წ. “მასტერ შეთანხმება” (Master Settlement Agreement) - ძირითადი მწარმოებლების ვალდებულება, აანაზღაურონ შტატებისთვის თამბაქოსთან დაკავშირებული დაავადებების ხარჯები; ასევე აშშ-ის იუსტიციის დეპარტამენტის მიერ წარდგენილი სარჩელი, რომელიც ინდუსტრიას საჯაროდ სიცრუის გავრცელებისთვის ასამართლებდა; და სხვა — კერძო პირების მიერ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში დაყენებული ზიანის ანაზღაურების სარჩელები, რომლებიც მოიცავდა ჯანმრთელობის დაზიანებას და ზოგ შემთხვევაში გარდაცვალებასაც, როგორც თამბაქოს ინდუსტრიის შედეგს.

ამ სარჩელებმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს იმ სისტემური ქმედებების მხილებაში, რომლებიც ინდუსტრიას წლების განმავლობაში ეხმარებოდნენ საზოგადოებრივი ჯანდაცვის პოლიტიკის დაბლოკვაში.

თამბაქოს ინდუსტრიის წინააღმდეგ როგორც კერძო პირების, ისე სახელმწიფოს მხრიდან წარდგენილი სარჩელების მნიშვნელობის აღსანიშნავად, ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (WHO FCTC) მე-19 მუხლი ითვალისწინებს, რომ ხელმომწერმა სახელმწიფოებმა „განიხილონ საკანონმდებლო ზომების მიღება ან არსებული კანონმდებლობის ხელშეწყობა, საჭიროებისამებრ, სისხლისსამართლებრივი და სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დადგენისა და ზიანის ანაზღაურების უზრუნველსაყოფად.“

თუმცა მსგავსი სამართლებრივი ნაბიჯების გადადგმა სახელმწიფოებისთვის მარტივი არაა — წარმატებისთვის გადაწყვეტია პოლიტიკური ნება, სასამართლოში სარჩელის სამართლებრივი საფუძვლიანობა და დიდი, გავლენიანი

¹³ შეადარე. Muñoz Martínez, H. and Pederson, A., 2019. Global frameworks, local strategies: Women's rights, health, and the tobacco control movement in Argentina. Global public health. 14(6-7), გვ.1020-1030.

კორპორაციების წინააღმდეგ პროცესების წარმართვის სირთულე. დღემდე მხოლოდ მცირე რაოდენობის ქვეყნებს მიუღწევიათ წარმატებული შედეგისთვის თამბაქოს ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის დაკისრების კუთხით.

ბოლო წლებში თამბაქოს ინდუსტრიის გლობალური ეპიდემიის გამოწვევაზე პასუხისმგებლობის დაკისრების მიმართულებით რამდენიმე მნიშვნელოვანი ინიციატივა განხორციელდა. მათ შორისაა სისხლის სამართლის სარჩელები ნიდერლანდებსა და საფრანგეთში, რომლებმაც, მიუხედავად იმისა, რომ ჯერჯერობით არ დასრულებულა მსჯავრის გამოტანით, მნიშვნელოვნად გაზარდა საზოგადოებრივი ცნობიერება ინდუსტრიის მიერ მიყენებული ზიანის შესახებ. ასევე მნიშვნელოვანია სამოქალაქო სამართლის საქმეებში მიღებული განჩინებები იმ პირების სასარგებლოდ, რომელთაც თამბაქოსთან დაკავშირებულმა დაავადებებმა ზიანი მიაყენა, როგორც, ასევე მიმდინარე სამართლებრივი პროცესები, რომლებიც სახელმწიფოს მიერ გაწეული ჯანდაცვის ხარჯების ანაზღაურებას ისახავს მიზნად.

ერთ-ერთი უახლესი ინიციატივა მიიღეს ბრაზილიაში, რომელიც ერთდროულადაა თამბაქოს მსხვილი მწარმოებელი და მომხმარებელი და რომელსაც გააჩნია მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე ფართო მასშტაბის უნივერსალური და უფასო ჯანდაცვის სისტემა. ამ სისტემის დაფინანსება მთელ მოსახლეობას ეკისრება, ხოლო თამბაქოსთან დაკავშირებული დაავადებების გამო წარმოქმნილი ხარჯები მთლიანად საზოგადოებას აწვება.

ამ რეალობის გათვალისწინებით, 2019 წლის მაისში ბრაზილიის პროკურატურამ სარჩელი წარადგინა ქვეყნის უმსხვილესი თამბაქოს მწარმოებლების - მათ შორის Philip Morris International-ისა და British American

Tobacco-ს ბრაზილიური ფილიალებისა და სათავო ოფისების წინააღმდეგ. ეს საქმე ნათელს ჰფენს ტრანსნაციონალური კომპანიების პასუხისმგებლობის საკითხს და იმ მოსაზრებას, რომ ყველა ეკონომიკურ სუბიექტს უნდა მოეთხოვოს პასუხი თავისი მოქმედებების გამო.

სარჩელში დეტალურადაა აღწერილი ინდუსტრიის მიერ ათწლეულების განმავლობაში ჩადენილი ქმედებები, მათ შორის ნიკოტინის მიჩვევისა და თამბაქოს მავნებლობის უარყოფა, ბავშვებზე ორიენტირებული მარკეტინგი და სხვა, რომლებიც მნიშვნელოვნად აისახა ბრაზილიის მოსახლეობაზე. მიუხედავად იმისა, რომ საქმე ჯერ კიდევ საწყის ეტაპზეა, ის უკვე წარმოადგენს მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს, რომელიც ხელს უწყობს ცნობიერების ამაღლებას და ინდუსტრიის გლობალურად მხილებას. ამავდროულად, შესაძლოა, ეს გახდეს პრეცედენტული პროცესი ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის დაკისრების გზაზე. ბრაზილიის გამოცდილება შეიძლება სტიმული გახდეს სხვა ქვეყნებისთვისაც, გადადგან მსგავსი ნაბიჯები და ისარგებლონ მე-19 მუხლის შესაბამისად არსებული სამართლებრივი მექანიზმებით.

თამბაქოს ინდუსტრიის ქმედებების საჯარო მხილებით, მე-19 მუხლის ფარგლებში დაყენებულ სარჩელებს შეუძლიათ ხელი შეუწყონ თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმების სხვა მუხლების შესრულებასაც. ამგვარი სარჩელების გარშემო წარმართული დისკუსიები ზრდის საზოგადოების ინფორმირებულობას, ხელს უწყობს ცოდნის გაღრმავებას სახელმწიფოსა და თამბაქოს კომპანიებს შორის ურთიერთობის ეთიკურ სტანდარტებზე და უზრუნველყოფს მოსახლეობის დაცვას იმ ახალი პრო-

დუქტებისგან, რომლებსაც ინდუსტრია თითქოსდა ნაკლებად მავნებლად წარმოადგენს, როგორც ეს წარსულში მოხდა ე.წ. „ლაით-ი“ სიგარეტების შემთხვევაში.

4. ჯანმო-ს თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (FCTC) რთლი სამართლებრივ დავებში

ზემოაღნიშნული მაგალითებიდან აშკარად ჩანს, რომ საერთაშორისო სამართალსა და პოლიტიკის ჩარჩოებს მნიშვნელოვანი როლი მიუძღვით თამბაქოს კონტროლის საკითხებზე წარმოებულ სამართლებრივ დავებში, როგორც პროცესების ფორუმის სახით (სავაჭრო და საინვესტიციო შეთანხმებების შემთხვევაში), ასევე, როგორც ნორმების წყაროს, რომლებიც სასამართლოებში გამოიყენება, განსაკუთრებით ადამიანის უფლებებისა და ინტელექტუალური საკუთრების კუთხით წარმართულ არგუმენტებში.

განსაკუთრებული გავლენა ამ პროცესებზე ჯანმო-ს თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციამ (WHO FCTC) მოახდინა, რომელიც მრავალმხრივ აყალიბებს თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივ პრაქტიკას:

- ქმნის საფუძველს თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკის მაღალი სტანდარტების დაცვისა და მიღწევისათვის;
- ხელს უწყობს თამბაქოს კონტროლის ინტეგრაციას ადამიანის უფლებების დღის წესრიგში, რაც ასახულია თავად კონვენციის პრეამბულაში, რომელიც ხაზს უსვამს ადამიანის უფლებებსა და თამბაქოს კონტროლს შორის კავშირს;
- წარმოადგენს მტკიცებულებით მხარდაჭერას სავაჭრო და საინვესტიციო დავებში — როგორც სამეცნიერო მონაცემ-

ბის, ისე საერთაშორისო პრაქტიკისა და კონსენსუსის თვალსაზრისით;

- ამყარებს თამბაქოს კონტროლის ზომების სამართლებრივ საფუძველს;
- უწყობს ხელს ამ ზომების საზოგადოებრივი ჯანდაცვის პოლიტიკად ან გონივრულ/პროპორციულ ჩარევად შეფასებას;
- ასაბუთებს იმ აუცილებლობას, თუ რატომ არის მიზანშეწონილი გარკვეული კომერციული უფლებებისა და ინტერესების შეზღუდვა.

უფრო ფართო პერსპექტივაში, ჯანმო-ს თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენცია ხელს უწყობს ქვეყნებს შორის ინფორმაციის გაზიარებას სამართლებრივი დავების კუთხით, ქმნის სამოქალაქო საზოგადოების ქსელებს, აყალიბებს ტექნიკური მხარდაჭერის ინსტიტუტებს, როგორიცაა „სამართლებრივი გამოწვევების ცოდნის ჰაბი“ (Knowledge Hub on Legal Challenges) და ხელს უწყობს საქმის წარმოებას სხვადასხვა არასამთავრობო ორგანიზაციის მეშვეობით, მათ შორის Tobacco-Free Kids (თამბაქოსგან თავისუფალი ბავშვების ფონდი) და Corporate Accountability International-ის (კორპორაციული პასუხისმგებლობის საერთაშორისო ორგანიზაცია) საშუალებით. ასევე მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს წარმოადგენს თავად ჯანმო-ს თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის ფარგლებში შექმნილი მექანიზმი, როგორიცაა პასუხისმგებლობის შესახებ მე-19 მუხლის ინსტრუმენტარიუმი (Article 19 liability toolkit).

გარდა ამისა, ამ სამართლებრივი საქმეების მნიშვნელოვანი ნაწილი უკავშირდება ისეთ ზომებს, რომლებიც მიღებულია თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციით (FCTC) ნაკისრი ვალდებულებების შესრულების მიზნით ან მის განხორციელებასთან მიმართებით.

შესაბამისად, როგორც თავად კონვენცია, ისე მისი განხორციელების მხარდამჭერი ინიციატივები, მაგალითად, FCTC 2030 პროექტი, მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავენ და წარმართავენ ამ სამართლებრივი პროცესების განვითარებას.

5. თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენცია და სამართლებრივი

საქართველომ ბოლო წლებში გადადგა მნიშვნელოვანი ნაბიჯები თამბაქოს კონტროლის მიმართულებით: მიღებულია ყოვლისმომცველი ანტითამბაქო კანონმდებლობა, რომელიც მკაცრად არეგულირებს თამბაქოს მოხმარებას საჯარო სივრცეში, თამბაქოს რეკლამასა და შეფუთვას და ეფუძნება ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო კონვენციის (WHO FCTC) პრინციპებს.

საქართველო 2006 წელს შეუერთდა ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციას და მას შემდეგ აქტიურად ახორციელებს მის ძირითად მოთხოვნებს. ამ რეფორმებს მნიშვნელოვანი გავლენა ჰქონდა როგორც საზოგადოების ცნობიერების ამაღლებაზე, ისე თამბაქოს მოხმარების შემცირებაზე.¹⁴

თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი საფუძველი საქართველოში დგინდება „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონით (პირველად

მიღებული 2003 წელს).¹⁵ აღნიშნული კანონი ითვალისწინებს შემდეგ ძირითად რეგულაციებს:

- თამბაქოს ნაწარმის რეკლამის, პრომოციისა და სპონსორობის აკრძალვა;
- საჯარო სივრცეებში თამბაქოს მოხმარების მკაცრი შეზღუდვა;
- პაკეტების სტანდარტიზაცია და სავალდებულო გაფრთხილებები;
- ასაკობრივი შეზღუდვები და გაყიდვის წესების განსაზღვრა;
- ელექტრონული სიგარეტებისა რეგულირება.

მიუხედავად პროგრესისა, პრაქტიკაში არსებობს მნიშვნელოვანი გამოწვევები მისი აღსრულების, ასევე სამართლებრივი ბერკეტების გამოყენების თვალსაზრისით, განსაკუთრებით ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის დაყენების მიმართულებით, რაც დაკავშირებულია FCTC-ის მე-19 მუხლის (სამართლებრივი პასუხისმგებლობა) ნაკლებად ათვისებასთან.

საქართველოში ჯერ არ გვხვდება ფართო პრაქტიკა იმგვარი სამართლებრივი დავების, სადაც ინდივიდები, სამოქალაქო ორგანიზაციები ან სახელმწიფო თამბაქოს ინდუსტრიას სასამართლოში სდებენ ბრალს ჯანმრთელობის დაზიანებისთვის. ამგვარი სამართლებრივი გზების გააქტიურება, როგორც ეს, მაგალითად, ხდება ევროკავშირის ქვეყნებში (ასევე ინდოეთსა და ბრაზილიაში), ხელს შეუწყობდა ინდუსტრიის ანგარიშვალდებულების გაზრდას და ჯანმრთელობის დაცვის პოლიტიკის ეფექტიან განხორციელებას.

¹⁴ მუქერია, მ., კიკნაძე, ბ. და ვერულავა, თ., 2019. თამბაქოს კონტროლის შესახებ კანონის ზემოქმედება სტუდენტთა მიერ თამბაქოს მოხმარებაზე. ჯანდაცვის პოლიტიკა, ეკონომიკა და სოციოლოგია, 5 (2). აღნიშნულზე იხილეთ ასევე: აბულაძე, თ. და სხვები, 2023. საქართველოს თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკა არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმების კუთხით - შედარება ევროპულ მიდგომებთან. ჯანდაცვის პოლიტიკა, ეკონომიკა და სოციოლოგია. 7(2). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://doi.org/10.52340/healthecosoc.2023.07.02.08>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025]; ნემსაძე, დ. და ვერულავა, თ., 2019. თამბაქოს მოხმარების დაწყებაზე მოქმედი ფაქტორები ახალგაზრდებში. ჯანდაცვის პოლიტიკა, ეკონომიკა და სოციოლოგია. 5(2).

¹⁵ საქართველოს კანონი საქართველოში თამბაქოს კონტროლის შესახებ. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16126?publication=4>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

თუმცა არსებობს მნიშვნელოვანი კონსტიტუციური განხილვები, რომლებიც თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი ჩარჩოს განმტკიცებას ემსახურება.

საქართველოში თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი ჩარჩოს განსაზღვრისას მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საკონსტიტუციო სასამართლო, რომლის გადაწყვეტილებები გავლენას ახდენს როგორც კანონმდებლობის ინტერპრეტაციასა და განვითარებაზე, ისე ინდივიდუალური უფლებების და საზოგადოებრივი ინტერესების დაბალანსებაზე.

საკონსტიტუციო სასამართლომ არაერთხელ განიხილა თამბაქოს ინდუსტრიასთან დაკავშირებული შეზღუდვების კონსტიტუციურობა. ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებაში (№N2/3/441, 2008 წლის 18 ივნისი) სასამართლომ შეაფასა თამბაქოს რეკლამის შეზღუდვის კონსტიტუციურობა, რომლის ფარგლებშიც დასაბუთდა, რომ საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის მიზანი აჭარბებს კომერციული გამოხატვის თავისუფლებას. სასამართლომ განმარტა, რომ თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკა ემსახურება არა მხოლოდ ინდივიდის ჯანმრთელობის, არამედ ზოგადად სოციალური კეთილდღეობის დაცვას, რაც სახელმწიფოს ვალდებულებაში შედის კონსტიტუციის მე-15 მუხლის თანახმად (სიცოცხლის უფლება) და 37-ე მუხლის მიხედვით (ჯანმრთელობის დაცვა).¹⁶

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საქმეა N1/5/826 (2017 წლის 21 აპრილის გადაწყვეტილება), სადაც მოსარჩელე ასაჩივრებდა იმ შეზღუდვებს, რომლებიც „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქა-

რთველოს კანონით იყო დაწესებული საზოგადოებრივ სივრცეებში მოწვევასთან დაკავშირებით. მოსარჩელეთა არგუმენტი ეყრდნობოდა საკუთრების უფლებას და ბიზნესის განხორციელების თავისუფლებას, თუმცა სასამართლომ დაადგინა, რომ ჯანმრთელობის დაცვის კონსტიტუციური უფლება აღემატება კომერციულ ინტერესებს. სასამართლომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ სახელმწიფო არა მხოლოდ უფლებამოსილია, არამედ ვალდებულია მიიღოს პროპორციული ზომები მოსახლეობის ჯანმრთელობის დასაცავად, რაც თამბაქოს მოხმარების რეგულირებასაც მოიცავს.¹⁷

ასეთი გადაწყვეტილებები ნათლად ასახავს ქართულ კონსტიტუციურ მართლმსაჯულებაში საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის პრიორიტეტულობას და იმ მეთოდოლოგიას, რომელთა მეშვეობითაც კანონი და კონსტიტუცია ერთმანეთს უთანხმდება პროპორციულობისა და ნორმატიული მიზნის აქტის პრიზმად.

ამასთანავე, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ, მიუხედავად, საკონსტიტუციო სასამართლოს პრინციპული პოზიციისა, თამბაქოს რეგულაციებთან მიმართებით, ქვეყნის საერთო სასამართლო სისტემა ჯერ კიდევ არ იყენებს სრულად იმ სამართლებრივ ბერკეტებს, რომლებიც ინდუსტრიაზე პასუხისმგებლობის დაკისრებას და კონკრეტულ ინდივიდუალურ ან კოლექტიურ სარჩელებზე რეაგირებას გულისხმობს. საქართველოში არ გვხვდება მაგალითები იმგვარი სამართალწარმოებისა, როგორიც ვიხილეთ ბრაზილიაში ან საფრანგეთში, სადაც ინდუსტრია აგებს პასუხს კონკრეტული

¹⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. საქართველოში თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის იმპლემენტაციისა და მონიტორინგის ცენტრი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=378&utm_source> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

¹⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. საქართველოს მოქალაქე ხათუნა ფხალაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1193&utm_source> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

ზიანის გამო.

ასევე აღსანიშნავია საერთო სასამართლოების მიერ თამბაქოს რეგულაციების დარღვევაზე გაცემული ადმინისტრაციული სანქციების პრაქტიკა, თუმცა ეს საქმეები მეტწილად ტექნიკური ხასიათისაა და ნაკლებად შეეხება ინდუსტრიის სისტემურ პასუხისმგებლობას.

საქართველოს შემთხვევაში, ასევე მნიშვნელოვანია იმ საერთაშორისო ინსტრუმენტების და მხარდაჭერის მაქსიმალურად გამოყენება, რაც ხელმისაწვდომია თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმების ფარგლებში, მათ შორის, სამართლებრივი დახმარების ქსელების, ცოდნის ბაზების და პროექტების, როგორიცაა FCTC 2030. ეს რესურსები ხელს უწყობს სასამართლო მექანიზმების ინტეგრირებას საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვაში და შეიძლება გამოყენებულ იქნეს როგორც პრევენციის, ისე ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის გასაძლიერებლად.

დასკვნა, რეკომენდაციები

თამბაქოს კონტროლის სფეროში სამართლებრივი დავები განაგრძობს დინამიკურ განვითარებას. თამბაქოს ინდუსტრია სამართლებრივი ბრძოლის ველს იყენებს სხვადასხვა ახალი რეგულატორული გამოწვევის საპასუხოდ — იქნება ეს თამბაქოს პროდუქციის რეგულაცია, „თამბაქოსგან თავისუფალი თაობის“ კანონპროექტების წინააღმდეგ მიმართული სამართლებრივი ინიციატივები, თუ ელექტრონული სიგარეტებისა და სხვა ინოვაციური თამბაქოს ნაწარმის კონტროლი.

მთავრობები და სამოქალაქო საზოგადოება ამავე დროს აგრძელებენ სამართლებრივი მექანიზმების გამოყენებას როგორც ინდუსტრიის ანგარიშვალდებულების გასაზრდელად, ისე საზოგადოებრივი ჯან-

მრთელობის დასაცავად. მიუხედავად იმისა, რომ რიგ ქვეყნებში დაწყებული პასუხისმგებლობის საქმეები ჯერ კიდევ საწყის ეტაპზეა, ისინი მნიშვნელოვანი წინსვლა და პერსპექტიული სამართლებრივი პრეცედენტებია.

არსებული სამართლებრივი პრაქტიკა უკვე მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის სამართლის როგორც საერთაშორისო, ისე ეროვნული ჩარჩოების განვითარებაში. სამართლებრივი დავები მომავალშიც იქნება სისტემური კითხვების გასარკვევი მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი, განსაკუთრებით იმის თაობაზე, თუ რა პასუხისმგებლობა ეკისრებათ ძლიერ კომერციულ მოთამაშეებს და რა ვალდებულებები აქვთ სახელმწიფოებს მოსახლეობის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაცვის თვალსაზრისით.

ამ პროცესში განსაკუთრებული როლი ეკისრება ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (FCTC) მე-19 მუხლით გათვალისწინებული სამართლებრივი ბერკეტების გააქტიურებას, რაც მნიშვნელოვნად გააძლიერებს როგორც ინდუსტრიის სამართლებრივ ანგარიშვალდებულებას, ისე ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის ეფექტურობას.

საქართველოს შემთხვევაში, მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანაში დანერგილია ყოვლისმომცველი ანტითამბაქო კანონმდებლობა, სამართლებრივი მექანიზმების გამოყენება ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის დასაღვენად ჯერ კიდევ შეზღუდულია. შესაბამისად, რეკომენდებულია საქართველოს სამართლებრივი და სახელმწიფო ინსტიტუტების, სამოქალაქო საზოგადოების და საერთაშორისო პარტნიორების თანამშრომლობით განისაზღვროს მყარი სამართლებრივი ჩარჩო, რომელიც თამბაქოს ინდუსტრიის ქმედ-

ბებს აქცევს სასამართლო კონტროლის საგნად და განამტკიცებს საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის მდგრად და ეფექტურ იურიდიულ სისტემას.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, საქართველო საჭიროებს სამართლებრივი მექანიზმების უფრო აქტიურ გამოყენებას ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის განსაზღვრისა და სასამართლო კონტროლის ეფექტიანი სისტემის შექმნისთვის. ეს გულისხმობს:

- ინდივიდუალური სარჩელების წახალისებას თამბაქოსთან დაკავშირებული ზიანისთვის კომპენსაციის მოთხოვნით;

ნით;

- სახელმწიფო ან არასამთავრობო სექტორის მიერ კოლექტიური სარჩელების ინიცირებას ინდუსტრიის არასათანადო პრაქტიკის წინააღმდეგ;
- მართლმსაჯულების სისტემაში შესაბამისი კვალიფიკაციის გაძლიერებას თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი საფუძვლების უკეთ გასაგებად;
- საერთაშორისო სამართლებრივი ინსტრუმენტების, მათ შორის FCTC-ის მე-19 მუხლის, გამოყენების პრაქტიკის დამკვიდრებას.

ბიბლიოგრაფია:

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. მუქერია, მ., კიკნაძე, ბ. და ვერულავა, თ., 2019. თამბაქოს კონტროლის შესახებ კანონის ზემოქმედება სტუდენტთა მიერ თამბაქოს მოხმარებაზე. ჯანდაცვის პოლიტიკა, ეკონომიკა და სოციოლოგია. 5 (2) [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://heconomic.cu.edu.ge/index.php/healthecosoc/article/view/6084>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
2. Brenya, E., 2012. Trans-border advocacy network in tobacco control: the adoption of WHO-FCTC best practices into domestic laws in Ghana and Malawi. West Virginia University. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://heconomic.cu.edu.ge/index.php/healthecosoc/article/view/6084>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
3. Boonrawd, K., 2017. Problems of collecting tax of imported tobacco in Thailand under the exception of World Trade Organization. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://repository.au.edu/server/api/core/bitstreams/9eb6aa5e-c166-4845-a78f-fa67502bbcb2/content>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
4. Craig, L. and others, 2019. Impact of the WHO FCTC on tobacco control: perspectives from stakeholders in 12 countries. Tobacco Control. 28 (Suppl 2). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31147481/>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
5. Cunningham, R., 2022. Tobacco package health warnings: a global success story. Tobacco Control. 31(2). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35241600/>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
6. Jarman, H., 2019. Normalizing tobacco? The politics of trade, investment, and tobacco control. The Milbank Quarterly. 97(2). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1468-0009.12393>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
7. Kennedy, M. S., 2013. Australia's tobacco plain packaging act: convergence of public health and global trade. NCJ Int'l L. & Com. Reg. 39. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია:

- <<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ncjint39&div=17&id=&page=>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
8. Mercurio, B., 2012. Awakening the sleeping giant: intellectual property rights in international investment agreements. *Journal of International Economic Law*. 15(3). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://academic.oup.com/jiel/article-abstract/15/3/871/2357916>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
 9. Mishra, M., 2023. Murli S. Deora v Union of India-Navigating the Legal and Public Health Landscape of Smoking. *Jus Corpus LJ*. 4. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/juscrp4&div=172&id=&page=>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
 10. Patanavanich, R. and Glantz, S., 2021. Successful countering of tobacco industry efforts to overturn Thailand's ENDS ban. *Tobacco Control*. 30(e1). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://tobaccocontrol.bmj.com/content/30/e1/e10.abstract>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
 11. Petersmann, E. U., 2015. How to reconcile Health Law and Economic Law with human rights? Administration of justice in tobacco control disputes. *Asian J. WTO & Int'l Health L & Pol'y*. 10, 27. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/aihlp10&div=5&id=&page=>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
 12. Puig, S., 2016. Tobacco litigation in international courts. *Harv. Int'l LJ*. 57. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://journals.law.harvard.edu/ilj/wp-content/uploads/sites/84/HLI209_crop.pdf> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

ნორმატიული მასალა:

1. საქართველოს კანონი საქართველოში თამბაქოს კონტროლის შესახებ. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16126?publication=4>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
2. WHO Framework Convention on Tobacco Control. World Health Organization 2003. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42811/9241591013.pdf?sequence=1>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

სასამართლო პრაქტიკა:

1. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2008 წლის 18 ივნისის განჩინება. (საქმე N2/3/441). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=378&utm_source=> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
2. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 21 აპრილის გადაწყვეტილება. (საქმე N 1/5/826). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1193&utm_source=> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

BIBLIOGRAPHY:

Used Literature:

1. Mukeria, M., Kiknadze, B. and Verulava, T., 2019. Impact of the Law on Tobacco Control on Tobacco Consumption by Students. *Health Policy, Economics and Sociology*. 5 (2) [online] available at: <<https://heconomic.cu.edu.ge/index.php/healthecosoc/article/view/6084>> [Accessed

- 15.05.2025]. (in Georgian)
2. Brenya, E., 2012. Trans-border advocacy network in tobacco control: the adoption of WHO-FCTC best practices into domestic laws in Ghana and Malawi. West Virginia University. [online] available at: <https://www.proquest.com/openview/2bcb6cad15b0968040d10073a654da0d/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
3. Boonrawd, K., 2017. Problems of collecting tax of imported tobacco in Thailand under the exception of World Trade Organization. [Online] available at: <https://repository.au.edu/server/api/core/bitstreams/9eb6aa5e-c166-4845-a78f-fa67502bbcb2/content> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
4. Craig, L. and others., 2019. Impact of the WHO FCTC on tobacco control: perspectives from stakeholders in 12 countries. Tobacco Control. 28(Suppl 2). [Online] available at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31147481/> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
5. Cunningham, R., 2022. Tobacco package health warnings: a global success story. Tobacco Control. 31(2). [Online] available at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35241600/> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
6. Jarman, H., 2019. Normalizing tobacco? The politics of trade, investment, and tobacco control. The Milbank Quarterly. 97(2). [Online] available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1468-0009.12393> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
7. Kennedy, M. S., 2013. Australia's tobacco plain packaging act: convergence of public health and global trade. NCJ Int'l L. & Com. Reg. 39. [Online] available at: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ncjint39&div=17&id=&page=>> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
8. Mercurio, B., 2012. Awakening the sleeping giant: intellectual property rights in international investment agreements. Journal of International Economic Law. 15 (3). [online] available at: <https://academic.oup.com/jiel/article-abstract/15/3/871/2357916> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
9. Mishra, M., 2023. Murli S. Deora v Union of India-Navigating the Legal and Public Health Landscape of Smoking. Jus Corpus LJ.4. [Online] available at: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/juscrp4&div=172&id=&page=>> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
10. Patanavanich, R. and Glantz, S., 2021. Successful countering of tobacco industry efforts to overturn Thailand's ENDS ban. Tobacco Control, 30 (e1). [online] available at: <https://tobaccocontrol.bmj.com/content/30/e1/e10.abstract> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
11. Petersmann, E. U., 2015. How to reconcile Health Law and Economic Law with human rights? Administration of justice in tobacco control disputes. Asian J. WTO & Int'l Health L & Pol'y. 10, 27. [online] available at: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/aihlp10&div=5&id=&page=>> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
12. Puig, S., 2016. Tobacco litigation in international courts. Harv. Int'l LJ. 57. [online] available at: <https://journals.law.harvard.edu/ilj/wp-content/uploads/sites/84/HLI209crop.pdf> [Accessed 15. 05.2025]. (in English)

Normative Materials:

1. Law of Georgia on Tobacco Control in Georgia. [Online] available at: <https://matsne.gov.ge/document/view/1160150?publication=17> [Accessed 15.05. 2025]. (in Georgian)
2. WHO Framework Convention on Tobacco

Control. World Health Organization 2003. [Online] available at: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42811/9241591013.pdf?sequence=1> [Accessed 15.05.2025]. (in English)

Judicial Practice:

1. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 18 June 2008 (case N2/3/441). [Online] available at:

2. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 21 april 2017(case N1/5/826). [Online] available at: https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=378&utm_source [Accessed 15.05.2025]. (in Georgian)
2. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 21 april 2017(case N1/5/826). [Online] available at: https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1193&utm_source [Accessed 15.05.2025]. (in Georgian)